

הרב נתנאל אוירבך

ברכת הפרשת חלה - בישיבה או בעמידה?

א. גדר ברכת הפרשת חלה

כדי לענות על השאלה אם צריך לעמוד בעת הברכה, עלינו לברר האם הברכה על הפרשת חלה היא ברכת המצות, שיש חובה לעמוד בה¹ או שאין ברכה זו מוגדרת כברכת המצוות? המשנה (חלה פ"ב מ"ג) מבחינה בין איש לאישה שאינם לבושים ביחס להפרשת חלה וברכתה: 'האישה יושבת וקוצה חלתה ערומה מפני שהיא יכולה לכסות עצמה, אבל לא האיש'. וכן נפסק ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' שכח סעי' א):

בשעה שיפריש חלה יברך... לפיכך אסור לאיש להפריש חלתו ערום, מפני שאי-אפשר לו לברך כשהוא ערום. אבל האישה מותרת, והוא שיהיה פניה שלמטה טוחות בקרקע.²

מבואר מכך שניתן לברך על הפרשת חלה בישיבה. מכאן קשה על הדין הרווח שאת ברכת המצוות יש לברך בעמידה, כפי שהובא ב'שלחן ערוך' בהלכות ציצית (או"ח סי' ח סעי' א): 'יתעטף בציצית ויברך מעומד'. אכן, ה'מגן אברהם' (שם ס"ק ב) הקשה על דברי ה'שלחן ערוך' שחייב לברך על עטיפת ציצית מעומד, מברכת האישה על הפרשת חלה ומדברי ה'שלחן ערוך' עצמו בהלכות חלה, שם 'משמע דמותר לברך מיושב והוא משנה שלימה'. וכך ענה ה'מגן אברהם' על שאלתו: 'דהפרשת חלה אינו מצווה כ"כ, דאינו עושה אלא לתקן מאכלו דומיא דשחיטה'. לדבריו, אין בהפרשת חלה תכלית עצמית שכן אין אדם מחויב להפריש חלה אם אינו מעוניין לאכול, או שיש לו עיסה הפחותה משיעור המחייב בהפרשה, אלא היא מהווה אמצעי להכשרת הפירות בתיקון המאכל מאיסור הטבל המצוי בו.³ הגדרה זו מלמדת שהאפשרות לברך על הפרשת חלה בישיבה נובעת

1. המקור לעמידה בברכת המצוות יתבאר בהמשך, אך זהו המקום לציין שתוקף החיוב מדרבנן, כפי שניכר מהמקורות להלן, יש שכתבו שהעמידה 'מצווה מן המובחר', ראה: ארצות החיים, או"ח סי' ח ס"ק א; ברכי יוסף, או"ח סי' ח דין א. אולם, יש לציין לפני מגדים, או"ח סי' ח משבצות זהב ס"ק א, שעולה מדבריו שחובת העמידה מהתורה. דבריו קשים שכן תוקף ברכת המצוות מדרבנן (ברכות טו ע"א), אם כן קשה לומר שחיוב העמידה בברכה יהיה מהתורה. על עמידה בברכות לסוגיהן ראה: האדר"ת, בקונטרס ואלה יעמדו, בתוך: ישורון - מאסף תורני ב (תשנ"ז), עמ' קנו-קפו.
2. כ"כ הטור, יו"ד סי' שכת. לדין והשלכותיו ראה: תרומות הארץ, ח"א, עמ' 358-359.
3. יש שהביאו את המגן אברהם וכך הגדירו את מצוות הפרשת תרומות ומעשרות וחלה: גליון מהרש"א, יו"ד סי' שכח סעי' א; יד שאול, שם; פתחי תשובה, שם ס"ק ב; רע"א, יו"ד סי' א סעי' ז ד"ה שהרי מצות; פמ"ג, או"ח סי' ח אשל אברהם ס"ק ב; שו"ע הרב, או"ח סי' ח סעי' ג; פר"ח, יו"ד סי' א ס"ק לג; יד אפרים, או"ח סי' תלב סעי' ב ד"ה ולא דמי; שו"ת טוב טעם ודעת, ח"א סי' יא. הגדרה זו בהפרשת תרומות ומעשרות וחלה, מובאת ברש"י, גיטין מז ע"ב ד"ה מדאורייתא: 'ולאו מצווה דרמיא עליה אא"כ אוכלן' (ראה: מצפה איתן, גיטין מז ע"ב ד"ה רש"י, שהקשה; הרב חיים ברלין, נשמת חיים סי' קיב אות

מכך שאינה מוגדרת כברכת המצוות בה יש לעמוד אלא כברכת הנהנין בה אין חובת עמידה,⁴ כהגדרת 'ערוך השלחן' (יו"ד סי' שכח סעי' ה):

ודע דאע"ג דברכת המצוות צריך לברך מעומד, כמו שכתבנו לעניין ציצית... לעניין שופר, ומהירושלמי הביאו דהוא-הדין לכל הברכות... וא"כ למה תנן דאישה יושבת וקוצה חלתה... משום דחלה בא להכשיר המאכל, אינה דומה כ"כ לברכת המצוות, ויותר דמי לברכת הנהנין כמו שחיטה.

על דברי המגן אברהם הללו שדימה את מצוות הפרשת חלה לברכת הנהנין, תמה הגר"א (או"ח סי' ח סעי' א):

ודברי מגן אברהם שכתב שחלה אינה מצווה, דבריו אין להם שחר,⁵ והלא אסור לעשות עיסתו קבין, ואמרינן בפ"ג דפסחים מאי דעתך לחומר אומר דאתי לידי קולא.

הגר"א הבין שלדעת המגן אברהם הפרשת חלה היא מצווה קיומית, היינו אין חובה להפריש חלה אלא רק אם האדם מעוניין לאכול, כשחיטה שאינו חייב לשחוט אלא אם כן רוצה לאכול. ועל כן הקשה הגר"א מדברי המשנה⁶ והבבלי⁷ בהם מבואר שאסור לאדם לעשות עיסה פחות משיעור חיוב חלה, משמע המצווה היא מצווה חיובית.⁸ הגדרת מצוות ההפרשה כמצווה חיובית מוסכמת גם על הט"ז (יו"ד סי' א ס"ק יז) ולדבריו אדם חייב להפריש אף אם אינו מעוניין לאכול:

בהפרשת תרומה הוה עיקר הברכה על מצוות הפרשה לא על איסור אכילת טבל, שהרי מצוות ההפרשה חיוב עליו אפילו אם אינו רוצה לאכול מן התבואה עדיין.⁹

א, ביאר שהכוונה קודם מירוח, אך לאחר מירוח חלה חובת הפרשה); רבי אברהם בן הרמב"ם, ברכת אברהם, סי' יד. כ"כ בדעת רש"י: שו"ת עונג יו"ט, סי' קד; אמרי בינה, דיני תרו"מ סי' ג; שו"ת טוב טעם ודעת, ח"א סי' יא. ראה להלן הערה 9.

4. אמנם, במגן אברהם לא נזכרה הגדרה זו, אך יש שלמדו כן בדבריו: אליה רבה, או"ח סי' ח ס"ק ב ד"ה וטעם דעמידה; פמ"ג או"ח סי' ח אשל אברהם ס"ק ב; או"ח סי' תרצ אשל אברהם ס"ק א; מור וקציעה, או"ח סי' ח ד"ה שם יתעטף. ראה: שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' קל, שהבין אחרת במגן אברהם ויבאו דבריו להלן (אות 2.ג).

5. ראה: הרב אברהם קוסמן, 'ליקוטים מביאור הגר"א - מהדורה חדשה מכת"י, ישרון - מאסף תורני ד (תשנ"ט), עמ' צה הערה 16, שבכת"י מובא בסוגריים משפט הבהרה שנשמט מהנדפס: 'כשחיטה אם רוצה לאכול דגים וש"ד לפטור עצמו משחיטה'. לשון דומה כתב במרומי שדה, ברכות כ ע"ב ד"ה והנה בענין, על תירוצו של המגן אברהם: 'ישובו תמוה', ולא נימק מדוע.

6. חלה פ"ב מ"ג.

7. פסחים מח ע"ב.

8. ראה במאמרי 'עשיית עיסות ששיעורן פחות משיעור חיוב', אמונת עתך 120 (תמוז תשע"ח), עמ' 73-71, שם יישבנו קושיית הגר"א.

9. שפת אמת, פסחים ט ע"א ד"ה תוד"ה כדי, הוכיח כן מתורי"ד, קידושין נח ע"ב ד"ה חטה (ביחס לדברי הרי"ד: אמרי בינה, דיני תרו"מ סי' ג, שדחה את הראיה, ראה להלן בהערה זו מדברי הרב קלירס); עמודי אש (אייזנשטיין), סי' ז אות ד ד"ה וכדברי, בדעת הב"ח, יו"ד סי' שכו; שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' שצו אות ה, בדעת הרמב"ם מלשון הברכה; גיליוני הש"ס, ירושלמי זרעים כ"א אות נב, הוכיח מהירושלמי; שו"ת חבצלת השרון (או"ח סי' טו אות י; מהד' תנינא סי' א), הוכיח מרש"י, בכורות יב ע"ב ד"ה התם; הרב משה קלירס (תורת הארץ, ח"א פ"ב אות עח-עט; שם ח"א פ"ב אות פ, דחה את האמרי בינה ביחס לתורי"ד; שם ח"א פ"ג אות א, דחה קושיית מצפה איתן, הערה 3; שם, קו"א פ"ג לאות ו); עמק ברכה (פומרנצ'יק), ברכת המצוות אות א; אבי עזרי, הל' מעשר פ"ו ה"ב. האחרונים הוכיחו מתוספות, ראש השנה ד ע"א ד"ה ומעשרות: שו"ת מהר"י אסאד, סי' רמא סוד"ה העולה; חזו"א, דמאי

לגישה זו שהברכה על הפרשת חלה היא ככל ברכת המצוות, עלינו להבין אם כך מדוע אפשר להפריש חלה בישיבה, כפי שמופיע במשנה וב'שלחן ערוך'?

ב. המקור לחובת עמידה בברכת המצוות

1. היעדר 'לכם'

גם אם נגדיר את הברכה על הפרשת חלה כברכת המצוות, אפשר שאין צורך לעמוד בעת הברכה. כך ניתן להבין מאחד המקורות המרכזיים לחיוב עמידה בברכת המצוות - ה'פסיקתא',¹⁰ שמחברה 'קרוב לזמן הגאונים':¹¹

וספרתם לכם - לכם בעמידה, שנאמר מהחל חרמש בקמה כלומר בקומה. וממנו אנו למדין על כל מצווה שנאמר בה לכם כגון מילה וציצית, המול לכם כל זכר, והיה לכם לציצית, שכולם מצוותם בקומה זקופה, וזה מדרש וזה הלכה.¹² לפי לימוד זה יש לעמוד רק בברכה על מצוות שבהן נאמרה המילה 'לכם', כמו הדוגמאות שהובאו (ספירת העומר, מילה וציצית) בהן נאמרה המילה 'לכם'.¹³ לאור זאת

ס' ד ס"ק ב. יש שתמהו על הט"ז ונטו למג"א: פר"ח, יו"ד ס' א ס"ק לג; רע"א, יו"ד ס' א סע"י ז ד"ה שהרי יש שהקשו על הט"ז מרש"י, גיטין מז ע"ב ד"ה מדאורייתא: שו"ת טוב טעם ודעת, ח"א ס' יא; אמרי בינה, דיני תרו"מ ס' ג.

10. פסיקתא זוטרתא (אמור סה ע"א; שלח קיג ע"ב). רבי טוביה ב"ר אליעזר בן המאה ה-11, ראה: י"מ תא-שמע 'מדרש לקח טוב - רקעו ואופיו' בתוך כנסת מחקרים ג (ירושלים תשס"ו), עמ' 259-294.

11. ברכי יוסף, או"ח ס' ח ס"ק ב.

12. דרשה זו גם באורחות חיים (ח"א הל' ציצית אות כה; ח"א הל' ספירת העומר אות ג); שיבולי הלקט, סדר פסח ס' רלד; רא"ש, פסחים פ"י ס' מא; רי"ץ גיאת, שערי שמחה ח"ב (מהד' ישנה עמ' קח; ירושלים תשנ"ח עמ' שמ): 'אנו כך קיבלנו מרבותינו האסמכתא; כסף משנה, הל' תמידין פ"ז הכ"ג, בשם רי"ץ גיאת. יש שהעירו שלא נמצאה דרשה כזו: הגהות הגר"ב, על הרא"ש פסחים פ"י ס' מא ס"ק ג; יראים, ס' רסא; תורה תמימה, דברים טז, ט הערה מב; חיד"א (עין זוכר מערכת א אות נו; שו"ת חיים שאל, ח"ב ס' א; מ"מ כתב שם וכן בברכי יוסף, או"ח ס' ח ס"ק ב, שהמקור מהפסיקתא, לעיל הערה 10). יש לציין לרמב"ם, הל' תמידין פ"ז הכ"ג, לגבי ספירת העומר: 'ואין מונין אלא מעומד, ואם מנה מיושב יצא'.

13. ברם, בדברי הפוסקים הובאו מצוות נוספות שיש לעמוד בהן מכוח 'לכם': רבינו פרץ, הגהות הסמ"ק מצווה צב ס"ק ה, בספירת העומר, ציצית ותקיעת שופר; שם מצווה קמה ס"ק ב, בהבדלה; אבודרהם, הל' ברכת השחר ד"ה כשמתעטף; 'ושש מצוות הן שברכתן מעומד, סימן להם עלץ שלם - עומר, לבנה בחידושה, ציצית, שופר, לולב, מילה, כי באלו הוא כתוב לכם' (על דבריו בברכת הלבנה: חיד"א (ברכי יוסף, או"ח ס' ח סע"י ב; מחזיק ברכה, שם ס"ק ב)). בתשובות הגאונים, שערי תשובה ס' עט, מביא רק את מצוות ספירת העומר ותקיעת שופר (ביחס לשופר: שיבולי הלקט, סדר ראש-השנה ס' רפט, שהביא נימוקים שונים; טור, או"ח ס' תקפה; ב"י, שם ד"ה ועומד: 'שצריך שיתקע מעומד דכתיב יום תרועה יהיה לכם וילפינן מלכם דכתיב גבי עומר'); שיבולי הלקט, סדר חג הסוכות ס' שסו, בשם 'לקח טוב' בעניין ספירת העומר ונטילת לולב; שיבולי הלקט, הל' מילה ס' ד, בשם רבינו טוביה לגבי מילה; רבינו בחי, דברים טז ט: 'הסימן בהם עצמ"ל, ואלו הן עומר, ציצית, מילה, לולב; ספר המנהגים, טירנא, הגהות המנהגים חג הפסח אות טז, בשם רבינו בחי; מחזור ויטרי, ס' שעו, מצוות לולב, ציצית ומילה; הרוקה, הל' ברכות הקדמה, כתב 'מצאתי בקונטרס צרפתי מנהגים' בספירת העומר, לולב וציצית; לבוש, או"ח ס' ח סע"י א, הביא דרשה זו וסיים: 'ולמדו מכאן דהוא-הדין כל ברכות המצוות יהיו מעומד; משנה ברורה, ס' ח ס"ק ב. על הרחבה זו, העיר בשו"ת דרכי נעם, או"ח ס' ג: 'והתימה... היכן מצינו בגמרא או בדברי הפוסקים שלמדו מכאן לשאר ברכות', לדבריו רק במצוות שנאמר בהן 'לכם' יש לעמוד. בזוהר, תצוה קפ ע"א, אמנם לא הביא דרשה זו אך חייב לעמוד בספירת העומר; רמ"א לא ציין לדרשה זו, אך כתב לעמוד במצוות שונות: דרכי משה, או"ח ס' כז אות ז, הנחת וברכת תפילין של

נראה שאין חובת עמידה בברכת הפרשת חלה, אף שהיא מוגדרת ברכת המצוות, שכן לא נאמרה בה המילה 'לכם'. לכן, אף אם נאמר שברכת הפרשת חלה היא ברכת המצוות, ניתן לברך ברכה זו בישיבה, משום שלא כל ברכת המצוות טעונה עמידה.

2. מקורות הירושלמי

ממקורות אחרים לחיוב עמידה בברכת המצוות, נראה שיש לחייב עמידה בכל ברכת המצוות ללא כל הבחנה. מדובר על שני מקורות שהובאו בפוסקים בשם הירושלמי, אמנם אין הם בירושלמי שלפנינו. האחד הובא אצל הרב אהרן מלוניל (אורחות חיים, ח"א הל' ציצית אות כז):

ירושלמי - כל הברכות מעומד, ועל ברכת מצוות קאמר ולא על ברכת הנהנין.¹⁴ ומצאתי סמך לדבר, דכתיב ויעמוד שלמה ויברך,¹⁵ וכן נמי מצינו בלויים דכתיב לעמוד לשרת¹⁶ מכאן אמרו שאין שירות אלא מעומד, והשירות שלנו בעשותנו המצוות א"כ מברך מעומד.

בביאור ההבחנה בין ברכת המצוות לברכת הנהנין, כתב הב"ח (או"ח סי' ח אות ב ד"ה ומ"ש):

בירושלמי, כל הברכות מעומד דאין זה אלא בברכת המצוות דכיון שאומר בהן

יד וראש; רמ"א, או"ח סי' כה סעי' יא; העיר הגר"א, שם ד"ה ובמדינות, שהמקור מהירושלמי, והוסיף: 'אבל כבר כתבתי שם דליתא' (בעמידה בתפילין: שו"ת הרמ"ע מפאנו, סי' קב שאלה שביעית); דרכי משה, או"ח סי' ח, במצוות ציצית; דרכי משה, או"ח סי' נו אות ה, עמידה בקדיש (להלן הערה 18).
 14. כן כתבו: האשכול (מהד' אורברך), ח"א הל' ברכות הודאה סי' כג עמ' 51; כלבו, סי' כב ד"ה המתעטף; ב"י, או"ח סי' ח אות א ד"ה ומיד, בשם אורחות חיים. ביחס למקור זה, ראה: נחל אשכול, ח"א הל' ברכות הודאה סי' כג עמ' 51 אות ה: 'לא ידענו מקומו; שירי ברכה, או"ח סי' ח דין א, בשם מהר"ם די לונזאנו שעמד על כך שדברים אלו של הירושלמי אינם מצויים בירושלמי שלפנינו; שו"ת הלכות קטנות, ח"ב סי' רטו; ביאור הגר"א, או"ח סי' כה סעי' יא. בשו"ת חבלים בנעימים, ח"א סי' א ד"ה ובאשכול, כתב שיתכן שהמקור בירושלמי, מגילה פ"ד ה"א: 'מעשה ברבי מאיר שקרייה מיושב בבית-הכנסת של טיבעין ונתנה לאחר וברך עליה, מבואר דמותר לקרות את המגילה מיושב, ולא חששו לכבוד ציבור, ומ"מ אחר בירך משום דברכת המצוות צריך מעומד'. ניתן להציע מקור מהירושלמי, ברכות פ"ט ה"ד: 'תפילת המרחץ אינה טעונה עמידה', משמע שיתר התפילות והברכות בעמידה, כהערת עלי תמר, שם ד"ה תפלת (הראשון). על מקור זה, העיר הרב דב רָבֶל 'פרקים בחלופי מנהגים' בתוך: חורב ו (חשון תש"ב), עמ' 16-18: 'ונראה שמקור אלו הדרשות הוא מנהג בני ארץ-ישראל שהיו מהדרים לעמוד בברכות, חוץ מברכות הנהנין... ולא כן בני בבל'. ברם, השדי חמד, ח"א מערכת הבי"ת פאת השדה סי' כט עמ' 400 ד"ה וראיתי, דחה מקור זה ממנו עולה לעמוד גם בשאר תפילות והודאות'. ראה להלן הערה 15, שיתכן שהמקור אינו מהירושלמי אלא מהגאונים. לניסיונות נוספים למציאת מקור מהירושלמי: בשדי חמד, ח"א מערכת הבי"ת פאת השדה סי' כט עמ' 400 ד"ה וראיתי.
 15. מלכים א ח, נה. יש שצינו פסוק אחר מחנוכת המקדש בידי שלמה (מלכים א ח, יד): 'ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עומד: רי"ץ גיאת, שערי שמחה ח"ב (מהד' ישנה עמ' קח; ירושלים תשנ"ח עמ' שמ) בשם רב שמואל בן חפני גאון; הפרדס (נביו), שער המעשה ד"ה כל מצוות. אמנם הפסוק שהובא בפוסקים אלו גם הוא מופיע בברכת שלמה את העם בחנוכת המקדש, אך הוא אינו מדבר על עמידת המלך שמברך אלא על הקהל שעמד בעת ששמע את הברכה, ואילו הפסוק שהביא האורחות חיים מתמקד בעמידת המלך בעת הברכה. יש להשוות לתשובות הגאונים, שערי תשובה סי' עט, שמשלב בין שני הפסוקים. מעבר למקורות מהפוסקים, יש להעיר על האורחות חיים שהביא דין זה מהירושלמי, וצינו לעיל הערה 14 שמקור זה אינו בירושלמי שלפנינו. ייתכן שהמקור אינו מהירושלמי אלא מהגאונים המובאים בהערה זו.
 16. דברים יח, ה.

וציוונו צריך לברך להקב"ה מעומד על מה שציוונו וקרבתו לעבודתו דעבודה בעי עמידה, אבל לא בברכת הנהנין.

המקור השני שהובא בשם הירושלמי מתייחס לעמידה באמירת 'קדיש'¹⁷, וראשיתו אצל הרב יהושע בועז (שלטי הגיבורים, על המרדכי ברכות פ"ד ס"ק ה):

בירושלמי - קום כי דבר ה' אליך. מכאן אמר רבי אלעזר, כד ענו אמן יהא שמיה כו' וכל דבר שבקדושה בעי למיקם ארגלוהי.¹⁸

אמנם מקור זה מדבר על עמידה באמירת 'קדיש' המוגדר כדבר שבקדושה, אך הרב יעקב עמדן (מור וקציעה, או"ח סי' ח ד"ה שם יתעטף) הרחיב דברים אלו לכל סוגי הברכות:

מאי דצריך לעמוד בברכה מפני כבוד קדושת השם שבברכה הוא, כדיליף בירושלמי מהכתוב ויאמר דבר ה' לי אליך ויקם וגו'. שמע מינה, דבכל הזכרת השם צריך לעמוד, אם כן כל הברכות שוות לענין זה.¹⁹

יש לשים לב להבדל בין שני המקורות שהובאו מן הירושלמי: לפי המקור הראשון יש לעמוד רק בברכת המצוות ולא בברכת הנהנין, כלשונו: 'כל הברכות מעומד, ועל ברכת מצוות קאמר ולא על ברכת הנהנין', ואילו לפי המקור השני יש לעמוד בכל הברכות וגם בברכת הנהנין, כפי שכתב הרב יעקב עמדן (שם): 'דלמה יגרעו ברכות הנהנין לפי טעם הנזכר, הרי גם בהן יש בלשון הברכה 'כבוד קדושת השם'.²⁰ בכל אופן בשני המקורות משמע שיש לעמוד בברכת המצוות ללא הבחנה, בניגוד ל'פסיקתא' שהבחינה בין מצוות בהן נאמרה המילה 'לכם' למצוות שלא נאמרה בהן מילה זו. לאור המקורות שמן הירושלמי, חוזרת השאלה על השיטות שהגדירו את הברכה על הפרשת חלה כברכת המצוות, מדוע ניתן לברך ברכה זו בישיבה, כפי שנאמר במשנה וב'שלחן ערוך'?

17. להרחבה בנושא העמידה בקדיש וההתייחסות למקורות הירושלמי: שמחה עמנואל, 'לכוחה של המילה המודפסת העמידה לקדיש', נטועים גיליון כא (תש"פ) עמ' 1-18.

18. דרשת ירושלמי זו ביחס לעמידה בקדיש הובאה גם בראשית חכמה, שער היראה פט"ו; דרכי משה, או"ח סי' נו אות ה (הרמ"א, או"ח סי' נו סעי' א, כתב הלכה זו לעמוד בקדיש ללא אזכור הירושלמי); הרב מנחם עזריה מפאנו, מאמר יונת אלם (מהד' אמסטרדם ת"ח, דף לח ע"א; מהד' ישמח לב, ירושלים תשס"ז, עמ' קנ). מקור זה המצוטט בשם הירושלמי אינו מצוי לפנינו בירושלמי, כפי שהעיר האדר"ת, הערה 1, עמ' קעב אות לו. כמו כן, הפסוק שהובא אינו מדויק, שכן הפסוק המובא בשופטים (ג, כ) הוא: 'ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא', ממנו למדו בסנהדרין ס ע"א, שהדיינים יעמדו כששומעים בב"ד עדות על קללת ה'. הערה על חוסר הדיוק בציטוט הפסוק, מוזכרת אצל האר"י, בשו"ע האר"י (מהד' לבוב תר"י הל' צדקה סעי' ; מהד' שלחן אריאל, ירושלים תש"ע, או"ח סי' נו סעי' 1): 'כי הלשון הנזכר בירושלמי דמשמע ממנו שצריך לקום מעומד הוא מוטעה ואינו מתלמוד ירושלמי עצמו אלא הגהת איזה חכם הייתה והאחרונים הדפיסוהו אח"כ בתוך דברי הירושלמי; השווה למובא בשם האר"י אצל הרב חיים ויטאל, שער הכוונות, ענין הקדיש דרוש א (מהד' מכון דעה להשכיל, ירושלים תשע"ו, עמ' צז). הערת האר"י הוזכרה במג"א, או"ח סי' נו ס"ק ד, בשם כוונות וכתבים. ראה: חתם סופר, הגהות לשו"ע או"ח סי' נו סעי' א ד"ה ללמוד, בהסבר האר"י. עוד בענין זה: עמנואל, לעיל הערה 17, עמ' 8-16.

19. בפתח הדביר, או"ח סי' ח סעי' א, כתב שהרב יעקב עמדן 'ראה דברי הירושלמי בדוכתיה'. יש להעיר, שאין הוכחה שראה את הירושלמי במקורו, אלא רק ציטט את הדברים מתוך שלטי הגיבורים. כ"כ: שדי חמד, ח"א מערכת הבי"ת פאת השדה סי' כט עמ' 398 ד"ה והנה.

20. ראה כן האדר"ת, הערה 1, עמ' קעב אות לו. שדי חמד, ח"א מערכת הבי"ת פאת השדה סי' כט עמ' 397 ד"ה וידידי, שכתב בשם הרב יצחק שלמה יואל שהמקור מנחמיה (ט, ה) 'קומו ברכו את ה'. אך השדי חמד דחה ראייתו, שממנה משמע שיש לעמוד בכל הברכות והרי 'הקדמונים חילקו בין ברכת המצוות לברכת הנהנין'.

ג. ברכת הפרשת חלה כהריגה בברכת המצוות

מעבר למקורות השונים, מצאנו בדברי הפוסקים הגדרות שונות לחיוב עמידה בברכת המצוות, על פי הגדרות אלו אף אם נגדיר את הברכה על הפרשת חלה כברכת המצוות, ניתן לברכה בישיבה.

1. אופן קיום הברכה כאופן קיום מצוותה

כאמור, ה'מגן אברהם' הקשה מדוע ברכה על הפרשת חלה ניתן לברך בישיבה בעוד ברכות אחרות יש לברך בעמידה? הרב שלמה קלוגר (חכמת שלמה, או"ח סי' ח סעי' א) מסביר שאין צריך לברך בעמידה אלא במצוות שעשייתן מתקיימת בעמידה:

דיש לומר דחז"ל תיקנו דבענין המצווה כן הוי הברכה, דאם המצווה מיושב הוי הברכה נמי מיושב, אבל אם המצווה מעומד אז גם הברכה תהיה מעומד.

לפי דבריו, את הברכה על הפרשת חלה ניתן לברך בישיבה, שכן קיומה של המצווה עצמה - ההפרשה אינה בעמידה, כפי שנאמר במשנה (חלה פ"ב מ"ג): 'האישה יושבת וקוצה חלתה'.²¹ בביאור דבריו נראה, שהברכה על המצווה מהווה חלק מקיום המצווה עצמה, ולכן לא ניתן לקיים את המצווה עצמה בעמידה ואת הברכה בישיבה.²² ניתן לסייע להבנה זו, שאופן קיום הברכה תלוי באופן קיום המצווה, מדברי 'מחזור ויטרי' (הל' פסח סי' קד עמ' 254-310), שכתב ביחס לעמידה בברכה על ספירת העומר: 'לפי שכל מעשה העומר בעמידה היה'. כלומר, מכיוון שמצוות העומר מתקיימת בעמידה גם הברכה על המצווה תהיה בעמידה. סיוע נוסף להגדרה זו ניתן להביא מדברי 'שיבולי הלקט' (סדר חג הסוכות סי' שסו) אודות ברכת הלולב בחג הסוכות:

ומנהג שמברכין על הלולב בעמידה, ומפרש בתשובות הגאונים ז"ל דילפינן קיחה קיחה מאגודת אזוב, מה להלן בעמידה אף כאן בעמידה, כתיב הכא ולקחתם לכם וכתיב התם ולקחתם אגודת אזוב.²³

בביאור הקשר בין מצוות לולב המתקיימת לדורות לבין מצוות לקיחת אגודת אזוב וטבילתו בדם שהתקיימה רק בפסח מצרים, כתב הרב מנחם מנדל כשר,²⁴ שבמצוות אגודת אזוב ניכר הקשר בין מעשה המצווה לברכה, שכן מצוות מריחת הדם בפסח

21. ראה כן: פני יהושע, מגילה כא ע"א ד"ה אלא דאכתי; מור וקציעה, או"ח סי' ח ד"ה שם יתעטף, ביאר שהחלוקה בין ברכת המצוות לברכת הנהנין אינה שרירותית והיא מבחינה בין מצוות שעיקר קיומן בעמידה לכאלו שעיקר קיומן בישיבה. השלכה מעשית נוספת מכך היא ישיבה בברכת התורה, ראה: שו"ת הרמ"ע מפאנו, סי' קב שאלה שביעית; שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' קל; שו"ת יחיה דעת, ח"ה סי' ד. אך ראה: מרומי שדה, ברכות כ ע"ב ד"ה והנה בענין. כאן המקום לציין לסברה נוספת - בשו"ת הרמ"ע מפאנו, שם, כתב שיחיד יכול לשבת בברכת התורה משום ש'כתיב בה בשבתך בבייתך', והוסיף: 'והוא טעם מספיק גם לברכות קריאת שמע'. בענין ישיבת בברכות קריאת שמע, כתב פמ"ג, או"ח סימן ח אשל אברהם ס"ק ב, שהטעם הוא הצורך בכוונה. סברת הכוונה אמנם שייכת בכל הברכות אך הפמ"ג כתב זאת רק בקריאת שמע, ואולי משום כוונת עול מלכות שמיים. השווה לדברי שו"ע, או"ח סי' קפג סעי' ט, שכתב שיש לשבת בברכת המזון משום הכוונה.

22. יש להוכיח מברכות, מ ע"ב, בענין וידוי מעשרות: 'לא עברתי ממצוותיך ולא שכחתי. לא עברתי, מלברכך'. וכתב רש"י, שם ד"ה מלברכך: 'מלברכך - ברוך... להפריש תרומה ומעשר'. מבואר שקיום המצווה כולל גם ברכה על המצווה. ראה: שו"ת אגרות משה, או"ח ח"ד סי' כא.

23. כ"כ מעשה רוקח, סי' קכב.

24. תורה שלמה, כרך יב פרשת בא אות תלב.

מצרים התקיימה בעמידה במריחת הדם על המשקוף בגובה הבית²⁵ 'שזה מוכרחים לעשות בעמידה'. מכאן יש ללמוד על אופן קיום ברכת הלולב, שיש לעמוד בעת הברכה, כי קיום המצווה גם כן בעמידה. סברה כתב הרב מרדכי הלוי (שו"ת דרכי נעם, או"ח סי' ג) ביחס לברכת המזוזה:

ואמנם קביעות מזוזה ממילא אתי לברך עליה מעומד, שהרי צריך לעמוד כדי לקבעה לפי שקביעתה צריך שתהיה בשליש עליון של גובה הפתח, ומסתמא צריך לעמוד על רגליו כדי לקבעה, ואין סברא שיברך מיושב ויקבע מעומד.

2. מצוות שיש בהן הנאה

אחד הקריטריונים למצוות שיש לעמוד בעת הברכה הוא היעדר הנאה בקיום המצווה, כדברי ה'כלבו' (סי' עב): 'וכתב גאון ז"ל, שמברכין על נטילת לולב מעומד וכן בכל מצווה שאין בה הנאה'.²⁶ ולהפך, ברכה על מצווה שיש בה הנאה אפשר לברך גם בישיבה. ויש להדגיש, שאין ההנאה הופכת את הברכה לברכת הנהנין, אלא מדובר על ברכת המצוות שיש בקיום המצווה הנאה, כלשון 'האשכול' (מהד' אוירבך,²⁷ הל' ברכות הודאה סי' כג): 'מה שכתוב שכל הברכות מעומד, אגן חזי לן דעל ברכות המצוות שאין בהם הנאה קאמר', אבל ברכת המצוות שיש במצווה הנאה ניתן לברך בישיבה, כפי שדייק הרב נתן גשטטנר (שו"ת להורות נתן, ח"ב סי' ב אות טז) בדברי 'האשכול':

הנה דקדק לכתוב דעל ברכת המצוות שאין בהן הנאה קאמר, רצונו לומר דאף ברכה שאינה ברכת הנהנין אלא ברכת המצוות, מ"מ כיון דהוי מצווה שנהנין בה ג"כ ממילא אין מברכין מעומד.

ההבחנה בין מצוות שיש בהן הנאה לכאלו שאין בהן הנאה, צריכה ביאור.²⁸ ייתכן שההסבר לכך נעוץ במטרת העמידה בעת הברכה שעניינה הוא נתינת כבוד לקב"ה בעת מילוי ציוויו, וכדברי הרב יעקב משולם אורנשטיין (ישועות יעקב, או"ח סי' ח ס"ק ב),²⁹ בטעם חובת העמידה בברכות: 'דעיקר הטעם דאין לישב הוא משום דנחשב כמזלזל בדבר ואין פחד ה' לנגד עיניו'. לפיכך נראה, שהיעדר הנאה גופנית של האדם במצווה מהווה סימן לכך שעניינה של המצווה הוא רק עשיית ציווי הקב"ה, ועל כן בישיבה בברכה על מצווה כזו יש משום זלזול בציווי הקב"ה. ומצוות שיש בקיומן שיתוף של האדם בהנאת הגוף, 'כאכילת מצה וכסוכה וקידוש ומוציא וברכת המזון',³⁰ אין הישיבה בעת הברכה מהווה זלזול בכבוד הקב"ה כי עניינה של המצווה גם להנאת האדם ולא רק לכבוד הקב"ה.³¹ הגדרה זו מצאנו בדברי הרב צבי פסח פראנק (שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב

25. שמות יב, כב.

26. כ"כ: העיטור, הל' יציאת שער ג ח"ב, בשם הרב חביבי; אבודרהם, ברכות השחר ד"ה כשמתעטף, בשם יש אומרים; האשכול (מהד' אוירבך), ח"א הל' ברכות הודאה סי' כג עמ' 51.

27. יש לציין שבאשכול מהדורת אלבק, אין אזכור לדברים אלו.

28. ראה: שו"ת דרכי נעם (הלוי), או"ח סי' ג, שהעיר על מקור זה: 'לא מצאתי סמך לסברת היש אומרים, ואפשר שלמדו כן מהירושלמי' שהובא לעיל (אות ב 2): 'כל הברכות מעומד, ועל ברכת מצוות קאמר ולא על ברכת הנהנין', אך לאחר מכן דחה סמך זה.

29. הובא בפתחי תשובה, יו"ד סי' שכח ס"ק ב.

30. לשון האשכול (מהד' אוירבך), ח"א הל' ברכות הודאה סי' כג עמ' 51.

31. הערת עורך: א"ו. ניתן להסביר אחרת - במצווה שיש בה הנאה צריך האדם לגלות ולהוכיח שמקיים

סי' קל) שביאר את דברי ה'מגן אברהם' שניתן לשבת בעת ברכת הפרשת חלה, שאין הטעם משום שהיא ברכת הנהנין, אלא משום שהיא ברכת המצוות שיש בה הנאת האדם: והיינו דקאמר המגן אברהם, דאמרין דברכת המצוות בעמידה, היינו משום דהמצווה גופא צריכה עמידה היינו במצווה שלא מעורב בה הנאת עצמו, משא"כ במצווה שיש לו בו גם הנאה, מעשה מצווה כזאת לא צריכה עמידה וממילא גם ברכתה לא צריכה עמידה. והיינו דקאמר המגן אברהם, דהפרשת חלה אינה מצווה כ"כ, פירוש דלא הוי מצווה שהיא עולה לה' לבד אלא גם הנאתו מעורבת בזה ומצווה שכזו אינה צריכה עמידה.

על פי הגדרה זו, ניתן לברך על הפרשת חלה בישיבה גם אם נגדיר אותה כברכת המצוות, שכן יש במצווה זו הנאה בהכשרת המאכל לאכילה, כדברי הרב גשטטנר (שו"ת להורות נתן, חי"ב סי' ב אות יז):

ועל פי זה יש ליישב גם קושיית המגן אברהם... מחלה, דקיי"ל דמברך מיושב, ומאי שנא מציצית. ולהנ"ל י"ל, דחלה הוי מצווה שיש בה הנאה, שהרי ע"י הפרשת חלה מכשירנו לאכילה, והוי דומיא דברכת אכילת מצה וקידוש שאף שהן ברכת המצוות מ"מ כיון דע"י המצווה נהנה אין צריך להיות מעומד. ואף דחלה אינו דומה לגמרי לאכילת מצה, דבמצה הברכה היא על האכילה, אבל היא דומה לקידוש שאין הברכה על השתייה כלל, ומ"מ אין מברכין מעומד, כיון דלבסוף יינה מהיין, והוא-הדין בחלה.

3. מצוות השייכות יותר בנשים

קריטריון נוסף למצווה שיש לעמוד בעת הברכה עליה מצאנו בדברי הרב שלמה יהודה ליב טבק (ערך ש"י, או"ח סי' ח סעי' א ד"ה מג"א סק"ב), שבדבריו יישב את קושיית ה'מגן אברהם' מדוע ברכת ציצית בעמידה ואילו ברכת הפרשת חלה בישיבה. לדבריו, יש להבחין בין מצוות שעיקרן מתקיימות על ידי גברים, כמצוות ציצית³² וספירת העומר,³³ ובברכתן יש לעמוד, לעומת מצוות שעיקרן קיומן על ידי נשים שברכתן בישיבה:

את המצווה לשם שמיים, ועל כן יעמוד בעת הברכה. לעומת מצווה שאין בה הנאה, שאין צורך בגילוי כזה ומקיום המצווה מוכח שעושה אותה לשם קיום רצון הקב"ה, וממילא אינו זקוק לעמוד בברכתה.

32. נפסקה ההלכה כדעת רבי שמעון, מנחות מג ע"א, הסובר שמצוות ציצית היא מצוות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות מקיומה, ראה: תוספות, סוכה יא ע"א ד"ה רב; רמב"ם (פיהמ"ש ברכות פ"א מ"ט; הל' ציצית פ"ג ה"ז). אך מ"מ כתב הרא"ש, סוכה יא ע"א ד"ה רב; רמב"ם (פיהמ"ש ברכות פ"א מ"ט; הל' ציצית פ"ג ה"ז). אך מ"מ כתב הרמב"ם, הל' ציצית פ"ג ה"ט, שיכולות להתעטף בציצית ללא ברכה. הרמ"א, או"ח סי' יז סעי' ב, שלל זאת: 'אך מחזי כיוהרא, ולכן אין להן ללבוש ציצית'. מקור דבריו אצל מהרי"ל (שו"ת מהרי"ל, החדשות סי' ז; ספר מהרי"ל, מנהגים הל' ציצית ותפילין אות ד); אגור, הל' ציצית סי' כז, בשם מהרי"ל. בדבריו מבאר מהרי"ל את ההחרגה של מצוות ציצית, בה לא שייכת האישה כלל, לעומת יתר מצוות עשה שהזמן גרמא שהן שייכות בהן. להסבר נוסף להבחנה, ראה: ערוך השלחן, או"ח סי' יז סעי' ג. מכל מקום, גם לדעת הרמב"ם שיכולות הנשים לקיים מצוות ציצית, עיקר מצווה זו מתקיימת בגברים.

33. אף שכתב הרמב"ן, קידושין לג ע"ב ד"ה והוי יודע, שנשים חייבות בספירת העומר, שאינה מצוות עשה שהזמן גרמא, מ"מ עיקר שייכות המצווה בגברים. בביאורו: שו"ת אבני נזר, או"ח סי' שפד; דברי יחזקאל, סי' מה אות ד; שו"ת שרידי אש, ח"ב סי' צ עמ' תרג; רי"פ פרלא, ביאור לספהמ"צ לרס"ג, ח"א מבוא אות יב דף לא ע"א; מקראי קודש, פסח ח"ב סי' סז אות ב. אך בשו"ת דברי מלכיאל, ח"ג סי' ה: 'פשוט יש שם טעות סופר'.

מצווה דליתא רק בזכרים ילפינן מעומר דגם כן רק בזכרים, והכי נמי ציצית. וזה מבואר בזוהר (תצוה דף קפג ע"א), מלתא דדוכרא צריך להיות בעמידה ולא בנוקבא דארחא למיתב...³⁴ ועל כן חלה דשייכא בנשים, מותר בישיבה.

דבריו מבוססים הן על מקור הלימוד הן על דרך הקיום. בתחילת דבריו הביא את הלימוד על חובת העמידה מספירת העומר, שמופיע ב'פסיקתא' (לעיל ב.1): 'וספרתם לכם - לכם בעמידה... וממנו אנו למדין על כל מצווה שנאמר בה לכם, כגון מילה וציצית'. אם כן, מכיוון שנשים אינן מצוות בספירת העומר, ציצית ומילה, לא נאמר לגביהן חובת עמידה בברכות. זאת ועוד הוסיף הרב טבק בדבריו את דברי הזוהר שהבחין בין דרך נשים לשבת לדרך אנשים לעמוד. משום כך, הברכה על מצוות הפרשת חלה ששייכת באישה יותר מבאיש³⁵ יכולה להתקיים בישיבה. אך נראה שכאשר האיש מפריש חלה, הוא יצטרך לעמוד בעת הברכה, כפי שמשמע מדברי הזוהר שהביא הרב טבק, שדרך האנשים לעמוד.³⁶

ד. בין ישיבה הכרחית לישיבה סתמית

לדעת הרב יעקב משולם אורנשטיין (ישועות יעקב, או"ח סי' ח ס"ק ב),³⁷ הסיבה המחייבת לברך בעמידה היא משום כבוד השם, שכן נשיאת שם השם בישיבה מהווה זלזול, כלשונו: 'דעיקר הטעם דאין לישיב הוא משום דנחשב כמזלזל בדבר ואין פחד ה' לנגד עיניו'. על פי טעם זה הוא מפרש שהמשנה התירה לאישה שאינה לבושה לברך על הפרשת חלה בישיבה משום הכרח וחוסר ברירה,³⁸ אך ביתר המקרים אין לברך על הפרשת חלה בישיבה:

ואמנם לדעתי נראה, דדווקא היכי דאפשר לעשות הדבר בעמידה, אינו רשא לעשות בישיבה. אבל היכי דאי-אפשר לו לעשות בעמידה, יוכל לברך אף בישיבה... וכיון דאי-אפשר לה לעמוד ערומה, לכך מותרת לברך בישיבה. וכן כתב 'ערוך השלחן' (יו"ד סי' שכח סעי' ה), וסיים: 'וכן המנהג הפשוט ואין לשנות'.

34. זוהר, ב תצוה קפג ע"א, ביחס למצוות ספירת העומר בעמידה.
 35. על כך שמצוות הפרשת חלה מוטלת על האישה וקודמת לבעלה: מדרש רבה, בראשית פרשה יד; מדרש תהלים, כב אות טז; שבת, פ"ב מ"ו; ירושלמי, שבת פ"ב ה"ו; רש"י, שבת לב ע"א ד"ה הריני; אור זרוע, ח"א הל' חלה סוף סי' רכה; הגהות מיימוניות, סוף סדר זרעים אות ל ד"ה והנה, ולכן: 'תתפלל אישה תמיד בשעה שהמצווה בידה ומקיימת אותם בהלכותיה שיתן לה הרחמן בנים צדיקים ויראי השם ויודעין שמו יתברך; שושנים לדוד, חלה פ"ב מ"ג ד"ה חלתה; קיצור שולחן ערוך (גאנצפריד), סי' לה סעי' ח; בן איש חי, שנה ראשונה נצבים סעי' כה; שו"ת שבט הלוי, ח"ז סי' י. באשר לשאלה אם אישה המפרישה חלה היא הבעלים על המצווה, או שמא הבעל והיא מפרישה מדין שליחות, ראה במאמרי 'מצווה בו יותר מבשלוחו בהפרשת תרו"מ וחלה', אמונת עתיך 113 (תשרי תשע"ז) עמ' 50 הערה 5.
 36. על דברי הערך ש"י הקשה ביסודי ישורון, ח"א עמ' סז ד"ה ועכשיו: 'וכי מצוות חלה נוהגת רק בנשים, והלא גם לאנשים אסור לאכול עיסה שלא נפרש חלתה'. התשובה היא כפי שדייקנו, שהפרשת חלה שייכת יותר באישה מאשר באיש, אך אין הכוונה שהאיש אינו מצווה על הפרשת חלה, ואם אכן הוא יפריש חלה הוא יצטרך לעמוד בעת הברכה.
 37. הובא בפתחי תשובה, יו"ד סי' שכח ס"ק ב.
 38. על דבריו העיר בשו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' קל: 'באמת מהמשנה משמע דגם ביכולה להתלבש נמי שריא, ולכן 'מזה יהא קושיא על תירוצו של הישועות יעקב, שמתרץ דמשום הכי התירו לה בישיבה מפני שאי-אפשר בעמידה'.

מסקנה

1. אין חובה לעמוד בברכת הפרשת חלה, גם לשיטות הסוברות שהיא ברכת המצוות.
2. מכל מקום, מן הראוי לעמוד בעת הברכה.

